

Kirija i kirijaši u spačvanskim šumama

Skidding and hauliers in the Spačva forests

Ivan Ćosić – Bukvin*

Sažetak

Da bi neka sredina doživjela procvat, tj. svoje napredovanje i izdizanje iz dotadašnje zaostalosti, treba zadovoljiti određene uvjete. Snažan gospodarski, kulturni i općedruštveni uspon sela Vrbanje i seljana mu te još nekoliko sela Spačvanskog bazena koji se događao i intenzivirao u vremenu 1870. – 1914. uvjetovan je iskorištavanjem starih hrastovih šuma u okolici tih mjesta. Takav trend napretka na svim poljima nastavio se, ali nešto manjim intenzitetom i u vremenu 1920. – 1940. To se odrazilo i na današnje stanje mjesta Vrbanja, koje još uvijek gaji određene uljudbene vrijednosti što ih je prihvatilo od mnogoljudne populacije iz svih zemalja Austro-Ugarske Monarhije zajedno s brojnom kolonijom Francuza i inteligencijom iz Hrvatske, od kojih neki ostadoše živjeti u selu Vrbanji i okolici. Kako je povijest Vojne granice (1701. – 1873.) na prostoru Međbosuća, tj. Spačvansko-bosutskog bazena, zapostavljena i slabo proučena, tako nije čudno ni da je dio te povijesti, i to onaj koji obuhvaća šume i šumarstvo navedenoga kraja, ostao gotovo u potpunosti neistražen – nisu ga istražili ni šumarska struka ni profesionalni povjesničari – i nepoznat široj javnosti. Kada je i pisano o toj temi sa spomenutoga područja u rečenom vremenu, onda su to bili manji ili veći radovi ili knjiga (omanjeg formata) koji su se odnosili na razdiobu šuma po ustanovljenju imovnih općina ili tzv.

* Ivan Ćosić – Bukvin, 32254 Vrbanja

segregaciju šuma na prostoru bivših pukovnija, Brodske i Petrovaradinske. Veliko mnoštvo radova pojedinih autora i objavljenih povijesnih dokumenata odnosi se na vrijeme od 1871., tj. ustanovljenja Brodske i Petrovaradinske imovne općine, pa sve do njihova ukinuća 1941. godine. Iz tog vremena postoji zaista opsežna literatura sa svih područja gospodarenja šumama te pravno-povijesnog pregleda šumarstva na prostorima dviju bivših pukovnija, tj. uspostavljenih imovnih općina.

Ključne riječi: Spačvanska šuma; Vrbanja; kirija; kirijaši; pilane; dukati

Abstract

In order for an environment to thrive and progress from previous stagnation, certain conditions ought to be present and available. Significant economic, cultural, and social progress experienced by the village of Vrbanja and its residents, along with the neighboring communities in the Spačva basin, between 1870 and 1914, was closely tied to the utilization of the nearby ancient oak forests. Although progress continued across all sectors from 1920 to 1940, it was of lower intensity. This historical trajectory is reflected in the current state of Vrbanja, which remains rooted in the Central European societal values influenced by diverse population from all the Austro-Hungarian regions, as well as a sizable colony of the French and Croatian intellectuals who had settled in the area. The historical period of the Military Border (1701–1873, or 1881) within the Bosut interfluvium, specifically the Spačva–Bosut basin, has been largely overlooked and understudied. Consequently, a significant aspect of the region's history, particularly concerning forests and forestry practices, remains largely unexplored by forestry professionals, historians, and the general public. Limited texts available on this subject typically appear as smaller or larger articles, or books in compact formats. These writings often focus on the distribution of forests following the establishment of municipal properties, that is, the segregation of forests within the former Brod and Petrovaradin regiments. Most works and published historical documents concentrate on the period from 1871, when the Brod and Petrovaradin Municipal Properties were established, until their abolition in 1941. An extensive body of literature covering various aspects of forest management exists from this time, along with a legal-historical examination of forestry within the territories of the two former regiments

Keywords: Spačva forest; Vrbanja; skidding; hauliers; sawmills; dukats

je vlasnicima pilane Tüköry dozvoljena gradnja uskotračne željezničke pruge do Topole na rijeci Savi (koja je djelomično još i danas vidljiva) (*Izvjestaj* 1893 – 1910). Isti izvor daje nam na znanje da su obje pilane/tvornice 1900. godine imale telefonske linije do svojih stovarišta, pri čemu pilana Tüköry u duljini od 9,5 km do stovarišta Topola na rijeci Savi. Za godinu 1901. stoji podatak da je „cijena drvnom sortimentu poskočila”, uz daljnje uobičajeno navođenje do-brog poslovanja tvornice tanina u Županji u idućim godinama (*Izvjestaj* 1893 – 1910). Iz toga zanimljivog odlomka može se vidjeti istinitost gornjeg navo-da. Tako je još uvijek aktualna i trgovinski zanimljiva proizvodnja hrastove dužice dosegla maksimum u razdoblju 1890. – 1893. godine, kada se godiš-nje proizvodilo 25 milijuna komada francuske dužice i oko 10 milijuna akova njemačke bačvarske građe (Vajda 1975).

Godine 1893. *Šumarski list* u imenovanju pojedinih poduzeća povezanih sa šumarstvom navodi i tvornicu tanina u Gunji (*Šumarski list* 4/131/1893). Kada piše o županjskoj tvornici tanina, ing. šumarstva Đuro Rauš navodi i kratku crticu o tvornici u Gunji: „godine 1891., u Gunji (prestala radom 1892.)” (Rauš 1973). U vremenu od početka rujna 1890. do početka svibnja 1892. može se naći poneka informacija o tvornici u listu *Österreichische Forst-Zeitung* (Austrijski šumarski list), i to na tri mjesta. Iz nešto većeg teksta iz 1890. dâ se razazna-ti da će početi uskoro s radom „... nova fabrika Tanina u Gunji Jak. Sorger i komp...” (*Österreichische Forst-Zeitung* 36/231/1890). Iduća vijest, u istom li-stu, jest ona od sredine travnja 1891.; u kratkom prilogu od nekoliko redaka „Slavonische Actien = Tanninfabrik” izvještava se o novoj tvornici tanina u Gunji na Savi koja je počela s radom (*Österreichische Forst-Zeitung* 16/97/1891). Treća je vijest u istome listu od 6. svibnja 1892.; u njoj se, između ostalih tvor-nica tanina, nabrajaju one koje imaju kvalitetan proizvod, odnosno: Županja, Mitrovica, Lipto – Ujvar i Gunja (*Österreichische Forst-Zeitung* 19/126/1892). Poznate novine *Wiener Zeitung* krajem travnja 1892. pišu o proizvodnji kvali-tetnog tanina nabrajajući već gore spomenute tvornice tanina (*Wiener Zeitung* 98/7/1892). Nakon toga tvornica se ne spominje. Nedugo nakon početka rada francuske pilane list *Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* početkom listo-pada 1896. donosi vijest o opremi pilane Société... Tako se u poduljem tekstu na prvoj stranici lista pod naslovom „Ueber die Verwendung Blochbandsägen zum Schneiden von Brettern und Bohlen aus weichem Holze” donosi niz infor-macija o aktualnom pilanarstvu i poslovima oko toga te na kraju stoji da je tvrt-ka Topham iz Beča postavila za Société... dvije velike „Bandsägen”, tj. kružne

pile promjera 1.800 i 2.200 mm, te pile za krajčenje promjera 1.200 i 1.500 mm (*Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* 719/1/1896). Isti list, obilježavajući jednu od svojih godišnjica, u velikom tekstu na tri stranice donosi i dvije fotografije s izložbe u Parizu godine 1900. na kojima su prikazani izloženi eksponati pilane Société... Ekspoziti se sastoje od kraćih hrastovih trupaca zavidnih dimenzija i jednoga velikog cjelokupnog trupca veličine nekoliko kubnih metara (*Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* 939/418/1900). Da se posao oko eksploatacije šume razgranao te da je, po pitanju proizvodnje raznih drvnih sortimenata, stalno bio u usponu, svjedoče nam i neke od mnogih licitacija objavljenih u onodobnim listovima u Monarhiji. Tako list *Pester Lloyd* 1892. objavljuje veliki članak o provedenoj licitaciji na području Vinkovačke uprave šuma (Državne šume) tzv. „Holz Lizitation”. Među nekolicinom kupaca, tj. tvrtki, kupnjom dominira društvo Société d' importation de Chéné. Cjelokupna licitacija procijenjena je na 443.000 i nešto više forinti i obuhvatila je nekoliko imovnih šumarija. Parcela, tj. licitirani dio šume Boljkovo, procijenjena je na 35.956 forinti, a šuma Sveno na 20.139 forinti, za što je licitirala tvrtka Société... Parcela Rastovo procijenjena je na 8.199 forinti, a kupio ju je drveni konzorcij iz Budimpešte; parcela Trizlovi za 12.842 forinti, a parcela Rađenovci za 9.476 forinti, što je kupio drvotrzac Kristian Herman (*Pester Lloyd* 259/10/1892). Jedna od većih licitacija, tj. „Holz Lizitation”, u našim šumama bila je ona koju je objavio *Agramer Zeitung* krajem godine 1894. za niz šumskih parcela u vrijednosti od 1.374.816. forinti. Prva od licitiranih parcela bila je Sočna, odjel br. 5., koja je počela s 120.000 forinti (zaokruženi iznosi), a kupuje ju Union Bank za 142.000 forinti. Potom slijedi također Sočna, odjel br. 8., s početnom cijenom od 146.000 forinti, koju kupuje društvo Société... za 161.000 forinti. Treća, „Valdparcele”, bila je u Boljkovu, odjel br. 10., s početnom cijenom od 132.000 forinti, a kupuje ju Albert Lamarše za 155.000 forinti. Sljedeća parcela jest Sveno s početnom cijenom od 120.000 forinti; za nju, između ostalih, licitira i Antun Gašparac, ali je ne kupuje. Paovo, odjel br. 14., peta je parcela procijenjena na 108.000 forinti, a kupuje ju Antun Gašparac. Sljedeća je parcela Narač, odjel br. 20., procijenjena na 220.000 forinti, a prodana za 243.000 forinti. Iduća, sedma, parcela bila je Somovac s početnom cijenom od 203.000 forinti, koju za 230.000 forinti kupuje Société. Parcela br. 8. jest Blata s početnom cijenom od 318.000 forinti, a za 322.000 forinti kupio ju je trgovac Hirsch (*Agramer Zeitung* 241/7/1894). Licitacija koju donosi *Agramer Zeitung* iz 1901. posebna je i rijedak je primjer među svim viđenim do tada. Na njoj se uvjetuje uporaba pilane u kojoj će se

drvo rezati te uporaba šumske željeznice radi prijevoza. Tako stoji; „Oglas prodaje drva. Glede prodaje drvnog materijala u području kr. Nadšumarskog ureda u Vinkovcima spadajućih šumskih predjela Orljaka i Desičeva na površini od 418 rali procjenjenih po prilici na 48. 120 m³ tvoriva i po prilici na 24. 493 m³ ogrjevnog drva, sastojecg od hrastovine, jasenovine, briestovine i inovr-snog drveća, izuzev hrastovo drvo za ogriev, uz uvijet uporabe vrbansjske erar-ne parne pilane i šumske željeznice, obdržavati će se dana 21. listopada 1901., u 10 sati prije podne, javna dražba, primanjem zatvorenih pismenih ponuda, uz izključnu cijenu od 1. 595. 567 kruna. Dobro zapečaćene, s 5 % ponuđene kupovne obložene ponude, valja najkasnije do 10 sati dana 21. listopada 1901., kod kućne blagajne kr. Nadšumarskog ureda predati. – Nudioc se mora u svojoj ponudi izrično izjaviti, da su mu poznati kod nadšumarskog ureda na uvid izloženi uvjeti, te da iste bez prigovora prima. Naknadne se ponude ne uzima-ju u obzir. Vinkovci dne 24. rujna 1901.” (*Agramer Zeitung* 225/10/1901) Jedna u nizu zanimljivih licitacija održana je 1910., te je obavijest za nju donio bečki list *Neue Freie Presse*. Licitacija je najavljena u nevelikom članku kao „Eine grosse Waldabstockungslizitation” U slobodnom prijevodu to bi izgledalo ovako: „Graničarska Investicijska zaklada iz Zagreba organizirala je veliku licitaciju šuma. Licitacija je obuhvaćala šumu Sočna, drugi dio šume Krnić, te također drugi dio Boljkova. Površine za licitaciju doznačene su na 2.321.790 kruna, te je za iste dostignuta cijena od 2.958.515 kruna. Jedan je dio za iznos od 285.205 kruna kupio Neuschloss – Nasicer predstavnik fabrike tanina. Drugi dio šuma, dvije table Phillip Deutsch, potom dvije table/parcele i jedan manji dio Firma Broder Eskomptebank, Marko Benedit iz Zagreba i Sigmun Steiner iz Kanjiže.” (*Neue Freie Presse* 16573/15/1910)

Radništvo u pilanama

Workers at the sawmills

Oko dviju stranih pilana i treće domaće (Bačokine) rastu tvornička naselja, a doseljeni radnici iz Kranjske, Gorskog kotara, Like i ostalih zemalja K. und K. Monarhije stanuju, kako su seljani Vrbanje i okolnih mjesta rekli, „na fabrikama” ili „Štaciji”, dok pojedine „partije” šumskih radnika žive i u šumskim barakama u samoj šumskoj „sićini”. Dio novopridošlih obitelji koje su se tih godina nase-lile u samo selo bavio se i zanatima vezanima za drvo. Bili su to kolari, „dreeri”, „pinteri”, „klompari”, „tišljleri” i dosta njih metalske „struke” te još mnoštvo raz-nih trgovaca i sitnih zanatlija. Služeći se originalnim popisima stanovnika na

dvjema stranim pilanama, pokušat ćemo dati uvid u to stanje. Popisi radnika (stanovnika) u tvorničkim naseljima govore puno o intenzitetu posla i brojnosti, ali i o nacionalnoj pripadnosti radnika. Tako je iz popisa stanovnika u naselju francuske tvrtke (pilane) Lagier vidljivo da je 1895. godine bilo 250 stanovnika, od toga 55 parova, zatim 228 katolika, jedan evangelik i 21 grkokatolik. Popis radnika koji su stanovali u naselju mađarske tvrtke (pilane) Tiker iz 1896. godine daje nam zanimljiv pregled svih 518 osoba. Iz njega se vidi da je tamo bilo 100 muškaraca rimokatolika, 92 žene, 83 djevojčice i 87 dječaka, zatim 63 neoženjena muškarca i 8 neudanih djevojaka. Osim njih, 1 je Srbin bio oženjen, a 24 Srbina neoženjena, zatim je bilo 6 muškaraca evangelika, 5 žena, 8 djevojčica, 8 dječaka i 1 neoženjeni muškarac. Rimokatolika koji žive u konkubinatu bilo je 9, a 9 je i žena koje imaju 5 djevojčica i 5 dječaka. Sljedeći od nekoliko popisa koji je nasumično izabran jest onaj za pilanu/tvornicu Lagier iz 1904. godine. Tako stoji da su osoblje („Personen”) činili: 334 katolika, 5 grkokatolika, 6 evangelista i luterana, a od upisanih u rubrici „Juden” nitko nije bio zaposlen, dok je legitimnih bračnih parova bilo 66. Popis osoba koje su stanovale u pilani/fabrics Tiker iz 1901. izgleda ovako: 361 katolik, 13 evangelista, 21 grkokatolik, 36 legitimnih parova, 9 drugih katolika – ukupno je u naselju pilane bilo 400 osoba (Osobni arhiv I. Č. B). Službeno stanje o brojnosti radnika u vrbanskim pilanama u godini 1901. donosi se u već spominjanom *Izveštaju*... zajedno sa stanjem i brojnošću u drugim industrijskim pogonima u onodobnoj Županiji srijemskoj. Tako stoji da pilana Tüköry... ima „poslujućeg osoblja” 100, kao i pilana Société..., dok pilana Bačoka ima 50 poslujućih osoba (*Izveštaj* 1901). Spomenuti pregled sadrži i niz podataka za Kotar Županju.

Razni službeni popisi stanovništva – državni, općinski, školski te crkveni – kojima ćemo se ovdje koristiti za kratak pregled stranaca i rijetkih domaćih ljudi koji su radili „na fabrikama” i rušenju šume donose nam mnoge informacije o njima. Prateći crkvene zabilješke u Župi Imena Marijina u Vrbanji naslovljene *Knjiga navještaj 1898.–1903.* i *Knjiga navještaja 1903.–1909.* otkrivamo puno o stanovnicima sela. U podnaslovu prve stoji „Navještaji ženika u župi Vrbanskoj od god 1898”. Tako su tu, osim domaćih Šokaca, upisani i stranci koji su tada boravili i radili u pilanama i u mjestu. Kako se može vidjeti iz samo jednoga manjeg dijela pregledanih knjiga, ondašnje stanovništvo u selu nije bilo doseljeno samo iz drugih dijelova Austro-Ugarske Monarhije nego i s ostalih europskih prostora (Župa Blaženog Imena Marijina u Vrbanji – *Knjiga navještaja 1898.–1909.*).

Uzjug
über die bei der SEIMFUTITION & CO. in Petersburg.

Katholiken	Orthodoxen	Evangelischen	Protestanten	Polen	Geistliche	Geistliche	Geistliche	Geistliche
271	250	11	7	271	51	15		
					51	15		

Petersburg, den 14. August 1896

SEIMFUTITION & CO.

Slika 2. Brojčani prikaz stanovnika u pilani Société, 1896.

Numerisches Ausweis nach der Confession
des bediensteten und wohnhaften Personals (Machbare Frauen und Kinder)
auf den Tagemonat der hies. Holzindustrie: Kroyt-T  k  r & Comp.
im Jahr 1901.

Wie viel Katholiken (incl. Frauen & Kinder)	Wie viel evangelische oder protestantische Personen?	Wie viel orthodoxe oder griechisch- orthodoxe?	Wie viel evangelische verheiratete Paare?	Wie viel evangelische, die nicht verheiratet sind, aber nicht katholisch sind?	Wie viel evangelische, die nicht verheiratet sind, aber nicht katholisch sind?	Wie viel evangelische, die nicht verheiratet sind, aber nicht katholisch sind?
361	13	21	36	9	400	
		Landes 5				

Petersburg, den 24. Januar 1901.

Holzindustrie Kroyt-T  k  r & Co.
Kroyt-T  k  r & Co.

Slika 3. Brojčani prikaz stanovnika u pilani T  k  r, 1901.

Tüköry i Kraft

Tüköry and Kraft

Kao i do tada, tako se i u vremenu intenzivnog iskorištavanja šuma u onodobnim tiskovinama nalaze vijesti o tom poslu, što nam daje sliku tog vremena te Vrbanje i okolnih sela i ljudi vezanih za taj posao. List *Vinkovci i okolica – Vinkovce und Umgebung* tijekom studenoga 1899. donosi zanimljivu crticu koja se tiče darivanja siromaha. Tako stoji: „Slavne trgovine drvima; Société d'Importation de Chéné i Kraft –Tüköry et Co., obje u Vrbanji, darovale su običajnom svojom plemenitom darežljivošću za naše siromahe za nastajuću zimu, svaka po vagon ogrijevnih drvnih otpadaka (u svakom po 6 hvati)... Darivanju je doprineo još jedan vlasnik pilane iz Vinkovaca. Zahvalu je potpisala 'Uprava I. općeg gospojinskog dobrotv. društva'. (*Vinkovci i okolica – Vinkovce und Umgebung*?/9/1899) Godine 1903. list *Agramer Zeitung* donosi u tri svoja broja zanimljive obavijesti koje se tiču licitacije objekata i strojeva u pilani Tüköry. Obavijest o licitaciji glasi: „od 1. 9. u sljedeća 4 dana bit će u 10. 00 h u lokalnom uredu parne pilane, u blizini željezničke postaje Vrbanja, usmeno i javno licitiran i prodan inventar te ostali predmeti i objekti parne pilane. Sva mašinerija, predmeti kao i objekti mogu se pogledat na licu mjesta. Također se može zatražiti poštanskim putem cijeli spisak. Uvjete trgovanja donosi i primjenjuje 'Kraljevska šumska uprava' u Vrbanji ili 'Nadšumarski ured', a koji se po želji ili potrebi mogu dostaviti poštom. Vinkovce, 20. 08. 1903. Kraljevski nadšumarski ured.” (*Agramer Zeitung* 191/19/1903) Druga obavijest o licitaciji jest od 22. 10. te donosi nešto konkretnije podatke o licitaciji, tj. predmetima licitacije. Tako stoji: „Preko 600 m³ drvene mase ugrađeno je u vrbanjsku pilanu, a uzidano je preko 70. 000 opeke. Kupovinom ovih objekata se kupci obvezuju na rušenje i čišćenje 'Ugovorom' i potpisom u uredu 'Nadšumarskom'. 8. 11. u 11 h. Licitacijski uvjeti se mogu pogledati u pisanom obliku i pročitati u istom uredu. Od željezničke postaje Vrbanja po slobodnoj isporuci su i:

1 Gater pila 42/24 K 1600 1 Gater pila za stupove K 1 000 8 Cirkular-Pila po 100 K 800

-II- 36/18 K 1200 1 Bandseg (pila-Traka) K 300 1 Autom.Mašina za oštrenje K 200

-II- 30/30 K 1000 5 Bandsega K 300 17 Vagoneta K 340

Vinkovce, am 15. October 1903. (*Agramer Zeitung* 242/10/1903)”

Tim obavijestima prethodila je jedna službena obavijest iz nešto ranijeg vremena navedena u *Izvještaju o stanju javne uprave u Županiji srijemskoj za upravnu godinu... 1901*. Tako u potpoglavlju „Industrijalne radnje” stoji da „... parna pilana tvrtke Kraft, Tüköry i drug kod kolodvora u Vrbanji nakon 10 – godišnjeg opstanka prestaje raditi”. Dalje stoji da je ta pilana osnovana s namjerom da radi 20 godina za sječine državnih šuma te da je prešla u vlasništvo kraljevskog ugarskog državnog šumskog erara, „koji će ju na uporabu predati dostalcima daljnjih obližnjih šumskih sječina” (*Izvještaj* 1901). Zanimljive spoznaje o „upravljajućem osoblju” pilane/fabrike Tüköry (što je rijetko) donosi nam portal *Budapest Negyevi* 68 u 2010. – „Žena i njena profesija II”, gdje se opisuje život Gyule Kuzme. Tako iz gore navedenoga saznajemo da je Sambor Korbély, koji se također spominje u radu 1898. – 1901. godine, bio šef pilane Tüköry (*Budapest Negyevi* 68/ ?/ 2010). Usprkos ovdje navedenim problemima obitelji Tüköry te usprkos tomu što je pilanu preuzeo drugi konzorcij, tj. tvornica Société, Franjo Gamiršek, trgovac drvom iz Mitrovice, poslom i obiteljski vezan za Vrbanju, napreduje u poslovnim kontaktima te moderniziranju pilane. Kratak tekst u listu *Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* iz godine 1902. daje nam do znanja da gore spomenuti list na postavljeno pitanje o „Blockbandzege” (više horizontalna pila) nekolicine vlasnika pilana s prostora Monarhije predlaže istim vlasnicima razgledavanje pilana u Austriji radi ugrađivanja istovrsnih kod zainteresiranih (*Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* 4/6/1902). Iz rada „Prilog za poznavanje povijesti vlastelinske obitelji Tüköry de Algyest u Daruvaru tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća” saznajemo ne samo podatke o obitelji nego i o pilanama u Vrbanji i ostalim mjestima gdje su te obitelji ulagale u iskorištavanje šuma. Tako, uz ostalo, saznajemo da je već u drugoj polovini 19. stoljeća grof Julije Janković dao u zakup svoje dijelove vlastelinstva francuskoj tvrtki Société. Jankovićeva imanja kupuje obitelj Tüköry de Algyest, židovskog podrijetla i prezimena Spiegel, što je uspješan primjer židovske asimilacije u visoko mađarsko plemstvo. Obitelj je imala petero djece, od toga četiri sina, s najistaknutijim Aloisom (Vjekoslav) Tüköryjem (1854. – 1903.), koji je bio i glavni nosilac vlasništva u pilansko-me postrojenju u Vrbanji. Obitelj je napredovala i zbog dobrih veza s onodobnim hrvatskim banom Khuen-Héderváryjem, koji je obitelji Tüköry izlazio u susret kao uvjerenim mađaronima. Tijekom 1890-ih godina ta je obitelj bila na prvome mjestu po plaćanju poreza u Požeškoj županiji; drugi su bili vlastelini Turkovići. Tako je poznato da se Vjekoslav Tüköry u nekoliko navrata

kandidirao na izborima za Hrvatski sabor, gdje je uvijek „glatko” prolazio, iako se nije često nalazio u Saboru. Baveći se već neko vrijeme šumarstvom, tj. eksploatacijom i preradom drvne mase, Tüköry godine 1882. na gospodarskom sajmu u Trstu dobiva zlatnu kolajnu za šumske proizvode. Dalje u navedenome radu stoji: „Prve parne pilane u Posavini (kod Županje) osnovane su u Vrbanji. Tvrtka Société d' Importation de Chéné iz Pariza pušta u rad pilanu u Vrbanji 1892. godine, gdje godinu dana kasnije podižu pilanu i poduzetnici austro – mađarskog kapitala Kraft i Tüköry iz Pešte. U mjestu ista tvrtka otvara i privatnu školu.” Zanimljivo je da je A. G. Matoš kao novinski izvjestitelj s *Pariške izložbe* 1900. javno oglasio kada je ustanovio da tvrtka svoje proizvode izlaže u Ugarskom paviljonu te da hrvatski mediji neistinito prenose da su izložci Kraljevina Hrvatske i Slavonije neovisno postavljeni. U izvještaju Općine Drenovci za godinu 1897. stoji: „u ovoj se općini nalazi rezaonica trg. tvrtke Kraft i Tüköry i drug koja exportira svoju šumarsku građu u inozemstvo. Ova tvrtka nalazi se sa radnjom u šumi ‘Sočna’ koja broji do 300 radnikah i 47 osobah činovnikah i poslužnikah. Ova tvrtka posjeduje imetak dovoljan za potpore blagajne za izdržavanje svojih oboljelih radnikah u bolnici Vrbanjskoj...” Bolnica je imala 30 kreveta i jednog liječnika, kao i njoj slična u Đakovu. Alois Tüköry de Algyest umire 18. 4. 1903. u Budimpešti te nakon toga dolazi i do promjene u vlasništvu (Karaula 2017).

Gospodarske izložbe

Trade exhibitions

Prateći gospodarske trendove predstavljane na čestim onodobno upriličenim izložbama, ni grad Vinkovci nije zaostajao u prezentaciji dostignuća svojih građana i srijemsko-slavonskih gospodarstvenika i poduzetnika. Tako je 1895. godine u Vinkovcima upriličena *Regionalna gospodarska izložba*. Provedena je u organizaciji Gospodarske podružnice u Vinkovcima na čelu s predsjednikom Odbora Gospodarske podružnice koju je predstavljao Josip Balley te tajnikom Odbora Milošem Ljubićem. U pozivu na izložbu, između ostalog, stoji: „Lijepa naša zagrebačka jubilarna izložba pokazala nam je jasno, da se naš narod gotovo u svakom pogledu može takmiti sa inim narodi; nu kako zbog velike udaljenosti i ovećeg troška nije bilo moguće toj izložbi prisustvovati velikoj većini seljaka – ratara iz naše okolice, te je odlučio upravljajući odbor vinkovačke gospodarske podružnice da tekuće godine 1895. priredi u Vinkovcima koncem mjeseca rujna ili početkom listopada regionalnu izložbu,

dakako u mnogo čednijoj slici, nu kojom bi se izložbom ipak pružila prilika narodu ovog okoliša, da na svoje oči vidi, da li smo uznapredovali, i u koliko bi nam još trebalo, da uznapređujemo.” Predviđeni program izložbe sastojao se od devet skupina, od kojih je predviđena druga skupina bila najbrojnija, jer su na njoj bile izložene domaće životinje, dok je deveta skupina bila posvećena šumarstvu i lovu (Osobni arhiv IČB). Jedan od dostupnih podataka o izložbi jest onaj s kraja 1894., gdje stoji da Upravljaajući odbor Gospodarske podružnice u Vinkovcima (Josip Balley, „mađaron”, predsjednik Gospodarske podružnice i kotarski predstojnik) moli Brodsku imovnu općinu (BIO) da buduću regionalnu izložbu primjereno potpomogne. Zanimljivo je da je Gospodarstveni odbor BIO-a odbio upućenu zamolbu (*BIO 1889 – 1894, Zapisnici 1890 – 1894*) (o toj izložbi nedostaje daljnjih podataka, op. a.).

U povodu 1000. godišnjice utemeljenja Ugarskoga Kraljevstva u Budimpešti je 1896. godine organizirana *Milenijska izložba*, na koju su pozvani i uglednici iz Hrvatske i Slavonije. Izložbeno povjerenstvo u Vrbanji sastojalo se od tri člana, župnika Stjepana Kelleka, nadšumara Gustava Riedlera i trgovca Antuna Gašparca. Poziv za izložbu upućen je i francuskoj tvrtki Lagier. Na posebnom izložbenom prostoru – *Kraljevina Hrvatska i Slavonija* – Vrbanja je bila zastupljena u sedmoj skupini pod nazivom *Šumarstvo i lov*. Milan Krešić, tajnik zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore, ovako opisuje šumarstvo postavljeno na spomenutoj izložbi i poslove povezane sa šumom: „Osim tvrtki već prije naznačenih jesu kupci drva, odnosno poduzetnici ‘Union bank’, ‘Société d’ importation de Chéné’, ‘Dioničarska tvornica tanina’, pilana Neubergera u Našicama, ‘Franjo Gamiršek’, ‘Slavonsko poduzeće drvnih proizvoda Kraft, Tüker i drugovi’”. Za šumarstvo Vrbanje stoji: „U tri paro pile što leže tik šume u Vrbanji, a spadaju tvrtkama Tüker i drug., Société i Bačoka iz Županje, ureže se na godinu preko 50.000 kubika metara hrastovine, izvrsno upotrebljive za tehničke svrhe. Do 75.000 kubnih metara hrastovih otpadaka upotrebljavaju za produkciju tanina, tvornice tanina u Županji i Mitrovici. Osim toga, izrađuje se u državnim šumama godomice 3 – 5 milijuna komada hrastovih dužica i 500 – 800 tisuća akova njemačke bačvarske robe.” Izložci iz vrbanjskih šuma ovako su opisani: „Kome neće da zapne oko za hrastovo deblo od 21 m dužine i 80 cm promjera, pravo kao svijeća, bez i jednog čvora ili kakve druge mane? Ovo deblo donešeno je, ako se ne varam, iz vinkovačke okolice (iz šume Sočna, primjedba autora)...”, „ispod čega je složen jedan vitao francuske dužice u vidu ogromne bačve...”, „... sav ovaj materijal, što je izložila

investiciona zaklada, kao i onaj što ga iznese na ugled kr. Nadšumarski ured u Vinkovcima, izradila je tvrtka A. Pl. Tüköry u Vrbanji. Ovamo spadaju i one tri hrastove kocke što predstavljaju kubnu masu jednog metra drveta.” (Krešić 1897) U povodu spomenute milenijske izložbe te golemoga hrasta (već spomenutog) dopremljenoga na izložbu iz vrbanjske šume, *Šumarski list* objavio je i nešto dulji tekst o svemu. Tako stoji: „Ovdje nam nije zadaća, da opisujemo sve te predmete, jer toj ćemo dužnosti – nadamo se – u svoje vrijeme udovoljiti, nego smo samo slobodni upozoriti na nekoliko predmeta, kojih – ako se ne varam-na ni jednoj izložbi u Austro-Ugarskoj monarkiji nije bilo.” Dalje u tekstu navodi se da su u pitanju dva hrasta „... u duljini od 26 metara bez grane, sa kockovnim sadržajem od kakovih 15 m³... Ti hrastovi polaze iz šuma Kr. drž. šumskog erara, te je poduzetnik H. Neuhaus trebao 20 bivola i 16 konja, da ih iz šume do kolodvora – circa 4 klm – i to u tri dana izvuče. Naravski da su bila potrebna veoma skupa dizala koja su te kolose na vagone digli.” Čitavo je deblo zaštićeno da se kora ne ošteti. „Tako obučeni i pruženi duljinom preko četiri vagona otputovali su u Budimpeštu.” Potom je zajedno s hrastom u Budimpeštu otpremljeno i „6 kocki meter sa meter tj. od jednog kubika za koje je bilo potrebno deblo od 180 cm. debljine, iste su bile ispiljene na pilani

Slika 4. Hrast iz šume Sočna 21 m duljine i 80 cm visine spreman za transport na budimpeštansku izložbu 1896.

Tüker i Kraft u Vrbanji” (*Šumarski list* 5/195 i 196/1896). Predaja kaže da su golemi hrast vukli najkraćim putem kroz šumske bare. Gdje nije bilo vode na uzvisinama/gredama, mnoštvo je radnika iz istih bara donosilo vodu i polijevao pod deblo da ga se može lakše vući. Deblo su dijelom „izvadili” s panjem, tj. dijelom žila koje su ustvari pri vuči pravile kanal po kojem se ono vuklo, ne oštetivši ga (seoska predaja, op. a.). Fotografiju hrasta (u dva dijela ili dva hrastova debela?) dopremljenog pred izložbeni prostor objavio je prije izložbe *Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* polovicom rujna izložbene godine; na njoj se vidi da se hrast nalazi na posebnim kolima koja stoje ispred izložbenog paviljona (*Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* 38/229/1896). Fotografija izložbenog prostora Kraljevina Hrvatske i Slavonije nalazi se na 144. stranici fotomonografije pod nazivom *DAS 1000 JAHRIGE* koja je posvećena toj izložbi. Sastoji se sastoji 210 stranica i lijepo je uvezana (Osobni arhiv IČB).

Opisi spačvanskih šuma koje su dali strani posjetitelji

The Spačva forests as depicted by foreign visitors

Da su spačvanske šume bile tih desetljeća zaista na izvrsnom glasu ne samo u Austro-Ugarskoj Monarhiji nego i u Europi i šire, svjedoče nam i posjeti stranih šumarskih stručnjaka tim šumama te selu Vrbanji. Tako su godine 1895. čak dvojica stranih šumara posjetila naše šume i samo selo Vrbanju. Tijekom godine šume u okolici Vrbanje, tj. šume Vinkovačkoga nadšumarskog ureda, posjetili su kao stipendisti svojih vlada Rus D. Morozov i jedan njemački šumar iz Elzasa. Obojica su bila iznimno zadovoljna viđenime. „Osim velikih pilana u Vrbanji” koje su podigle tvrtke Kraft i Tüköry te Société d’ Importation de Chéné, potom i tvornice tanina/trijeslovine u Županji, najviše ih je zanimala šuma. Kako stoji dalje u izvještaju, obišli su šume većeg dijela Europe te Kavkaza, ali nisu se mogle s našim šumama uspoređivati. U samu zimu 1896. dolazi i drugi ruski šumar Dimitrijevič, koji je također pregledavao šume oko Vrbanje. Isti je imao neprilika s vrbanskim „prerevnim” načelnikom, koji ga je sproveo po čičoj zimi u županjku žandarmeriju smatrašći ga uhodom” (*Šumarski list* 2–3/113/1896). Iste 1896., koncem veljače, došao je u posjet državnim i imovnim šumama u okolici Vrbanje kneževski bugarski šumarski nadzornik. Bio je ushićen ljepotom hrastika, a osobito unutarnjom upravom, „za koju nije ni mislio da je na tako visokom stupnju” (*Šumarski list* 4/153/1896). Jedan od posjeta onodobnoga šumarskog etablišmenta Austrije, Mađarske, Njemačke te Češke i Slovačke šumarskom prostoru vrbanskih šuma dogodio

se 1911. godine. Opis posjeta te boravak visoke šumarske delegacije vrbanjskim šumama te lovačkom dvorcu u Spačvi objavljen je u listu *Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* od 17. studenoga 1911., gdje je opisana sama priprema putovanja i boravak visoke delegacije uglednog društva u Budimpešti, a potom i izlet i boravak u našim šumama. Kako stoji u listu od 17. studenoga, ugledna delegacija šumara krenula je 11. rujna (ponedjeljak) iz Beča prema Budimpešti, gdje se u potpunosti oformila te provela kratko vrijeme u gradu. Spomenuta delegacija sastojala se od oko 30 – 32 člana većinom šumarske struke s navedenih prostora, uglavnom raznih direktora i predsjednika te visoke aristokracije vezane za šumarstvo, kao što su Karl Princ Auerspreg, predsjednik Austrijskoga carskog šumarskog udruženja (*Oesterreichische Reichs – Forstvereins*) s nekoliko osoba čije su tvrtke imale svoja sjedišta u Vinkovcima te još nekoliko članova visokog plemstva. Bilo je i gospode iz Istočne Pruske, Galicije i Šleske te visokih predstavnika Ministarstva poljoprivrede Ugarske koji su im se priključili u Budimpešti. Visoka delegacija doputovala je vlakom u Vinkovce zauzevši u njemu nekoliko kupea. Kako stoji u izvještaju o posjetu, tj. putovanju, u pratnji gospode nalazila su se i dva „pulman automobila”, koja su u to vrijeme bila u vrhu autoindustrije. Dana 13. rujna visoka se delegacija prugom Vinkovci – Brčko uputila „... vidjeti poznate slavonske hrastove šume”, i to, kako stoji, specijalnim vlakom. Dio izvještaja koji se tiče Vrbanje i okolice, tj. naselja Spačva, a koji bi ovdje mogao biti zanimljiv u prijevodu koji je nešto slobodniji od službenog prijevoda gospodina advokata/prevoditelja iz Donje Austrije, tj. Gänserndorfa, glasi ovako: „Prolazili smo kroz Spačvu i Vrbanju preko cijeloga divovskog kompleksa lokalnih državnih šuma. To je oko 60.000 ha u komadu, u cijelosti šume Kraljevske šumske uprave Vinkovci zauzimaju prostor od oko 628 km². Cijelo područje pripada poplavnoj ravnici Save. Nedaleko od južnog ruba šume, daleko od Save, zaustavili smo se na otvorenoj cesti i izašli iz automobila te posjetiti neke dijelove šume. Mladi hrastovi rastu u različitim sastojinama. Naš vozač odvezao se na sljedeću stanicu, okrenuo se i zatim se vratio pokupiti nas. Vozili smo se privremeno do Vrbanje i natrag. Mjesto je 3 km udaljeno od vlaka, koji nismo vidjeli. Željeznička stanična zgrada je mala. HEGERHAUS (Hegerova kuća) i nekoliko pilana. Potonje su tu, a jedna više ne radi, jer je hrastovo drvo gotovo potpuno nestalo u tom području. U kući HEGERHAUS bili smo dobrodošli i ponuđen nam je doručak. Svi su bili žedni i gladni. Uslugu su pružale djevojke spremljene za uobičajeni nedjeljni dan. Bilo ih je i nekoliko udanih, one nose marame, a neudane ne. One udane nose svoj

miraz javno – to su četverostruki dukati oko vrata... Dva su [instrumenta, op. lekt.] manje veličine (tambura), jedan je komad manji (tamburica) i jedan veličine odraslog čovjeka. Potonji se instrument naziva 'Bais'. Kada je glad bila zadovoljena a najgora žeđ ugašena, mogli smo uzeti malo zraka. Počeli su plesati. Ni glazba ni ples nisu uključivali REGEND. Djevojke formiraju krug držeći se za mali prst ili pojas, plešu na melodiju, ali ne sa strancima. Pjevaju razumljivi tekst, nekom vrstom normalnog ugodnog glasa. Idu malim koracima naprijed – natrag i nakon određenog 'G'SETZL' idu u krugu na lijevu stranu. Teško da itko prati pokret, tako se ležerno kreću uzdignute glave kao pijetlovi. Glazba je također normalna, nije provokativna. Neka vrsta barkarola s tri, četiri bliska tona, ali ne u tročetvrtinskom, nego u dvočetvrtinskom i četvrtinskom taktu. To se zove 'kolo', odnosno taj ples. Nakon doručka slijedila je dulja vožnja, išli smo posjetiti neke šumske dijelove sa starim hrastovima. Oni su pravi momci. Šteta što nešto takvo sada zauvijek nestaje. Već smo vidjeli kod vlaka i kolodvora te stanice za utovar velikih komada koji su došli sa sječa. Sad smo vidjeli kako ih još uvijek ima. Naravno, ima ih mnogo, ali takve hrastovine više nema i tako nešto više ne raste. Trupovi su im duljine 40 m i više, od čega je vratilo 25 m, promjera 2 m. Posebnost je proizvodnja 'Tanninholz'. Za proizvodnju tanina naime velik dio otpada, pa čak i otpad iz okolnih vinkovačkih tvornica tanina, prodaje se po povoljnim cijenama. Cijene su tako dobre da sad i stari okrajci i korijenje idu (i do 40 godina). U zemlji su ostali poslije rada, a sad su prodani kao 'Tanninholz'. Velika prašina i velika vrućina obično ostavljaju grla suha. Nitko nije bio ljut kada smo se odvezli do lijepe lovačke kuće u Spačvi. Duboki bunar tamo daje svježu vodu koja je odlična za pranje. Veliki šator zasjenio je naš ručak, a nedaleko od njega bila je smještena naša kuhinja. Bilo je pet ili šest dugih i uskih vatri, već prilično dogorjelih, tako da je samo ostao žar i na svakoj strani nalazio se drveni ražanj s dvije vilice. Na prvi drveni ražanj nabijene su prepelice, kao da ih je birao Münchausen, potom veličanstveni red pilića, zatim je slijedio još jedan veće peradi, pa patke, guske, purani. U drugom nizu lijepa svinja, a na sljedećem je bila veća životinja, ovca ili nešto. Ukratko, ova je 'kuhinja', izgleda, imala utješan osjećaj za bivanje ovdje i sada, jer nitko nije ostao gladan. No sa žeđi smo naišli na teškoće! Obrok je bio ukusan. Mađarski ministarski savjetnik Czík nazvao je imenovanog Obergespana Ostroluckog iz mađarskoga Nacionalnog šumarskog saveza i šumarskog vijećnika Bokora, kao člana uprave Kraljevskog šumarskog ureda u Vinkovcima, i izrazio sve pohvale." (*Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* 46/423-426/1911).

Slika 5. Domaćini i gosti iz Mitteleurope – šumarski stručnjaci s vrbanjskim snašama u gospodsko-šokačkom ruhu, 1911.

U nekoliko navrata već spomenuti bečki list vezan za šumarstvo i lovstvo *Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* donosi početkom rujna 1911. reportažu na čitave tri stranice o iskorištavanju spačvanskih šuma, tj. kako u tekstu stoji – vrbanjskih šuma, jedinu te vrste u spomenutom listu. Autor toga velikog povijesnog pregleda i opisa šuma jest nadšumar Julijus Kuzma – kao čovjek od struke, tj. onaj koji ima uvid u čitav proces započet 1860., kako autor navodi, donosi niz informacija o šumama te tijekom njihove sječe. Sve potkrjepljuje brojkama te pregledima šumarskih i financijskih prikaza u navedenom procesu. U tekstu se u nekoliko navrata navode vrbanjske šume i njihov ukupni doprinos u čitavom slijedu iskorištavanja. Tekst je popraćen s nekoliko fotografija gdje dominira ona s postavljenim hrastovim trupcem veličine 24 m³ sa svjetske izložbe održane 1862. u Londonu (*Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung* 35/316/1911).

Jedan od rijetkih opisa šumskih poslova povezanih s izvozom izrađenih trupaca i „fatova” (metrice) vođenim putovima donosi *Pester Lloyd* 1913. godine. Tako stoji: „Prvo parobrodsko društvo Dunav, počelo je s radom 1839. godine s nekoliko brodica. Plovidba se odvijala po prostorima gdje nije niko nikad

plovio. Tako 138 parobroda i 860 šlepera s 1 500 zaposlenih saobraća plovnim putevima Savom do Galdova uključujući plovne rijeke Bosut, Spačvu i Studvu te Kupu, ukupne dužine 680 kilometera.” (*Pester Lloyd* ?/36/1913)

Stranci u kulturnom i gospodarskom životu sela

Foreign impact on the cultural and economic life of the village

Iz razne dokumentacije koju autor posjeduje ujedno ima spoznaja o nekoliko vodećih osoba francuske pilane Soci  t   kao što su: Ivan Hris Larger, jedan od vlasnika pilane, iz Pariza, potom Jean Jungfleisch, dugogodišnji upravitelj pilane, Ljudevit Hemperl, Konstantin Baumhauer, Leon Tilliy iz Beaucerse, Ivan Tilinger i Berta Locgueneux iz Irona (Osobni arhiv I  B). Mnoštvo radnika i njihovih obitelji imalo je potrebu za obrazovanjem, tj. školstvom, a o tome nam svjedoči i ovaj primjer. Podatke o školstvu „na pilanama” donosi *Službeni glasnik... odjela za bogo  tvlje i nastavu godina 1894*. Tako stoji da je Zemaljska vlada, odnosno njezin gore spomenuti odjel, dala privolu na zamolbu tvrtke Soci  t  ... u Vrbanji, u Kotaru županjskom, da se otvori privatna pu  ka škola s nastavom na hrvatskom jeziku za djecu radnika te tvrtke. Odobrenje je potpisano u Zagrebu 17. srpnja 1894. (*Službeni glasnik 1894*)

Jedan od oblika financijskog i društvenog uspona sela ogleda se i u osnivanju kluba engleskoga tipa Sloga. On je osnovan je 1903./4. godine kao „Društvo za promicanje društvenosti među vrbanskim intelektualcima”. Djelovao je do početka Prvoga svjetskog rata. Sjedište kluba nalazilo se na mjestu Stare apoteke u Novom kraju, te je (impozantna gra  devina) poru  eno nakon Drugoga svjetskog rata. Klub je tijekom svojega postojanja imao devet upravnih članova, i to: Emil, Josip i Antun Bačoka, industrijalci; Petar Hrga, župnik; dr. Antun Khun, liječnik; Franjo   telcer, posjednik; August Macinger, učitelj; Eduard Lellis (Josip Lellis od 1905.), ljekarnici; i Petar Nikoljačić Bukvin, posjednik. U članstvu kluba nalazilo se i nekoliko Francuza iz njihove male „fabričke” kolonije na željezničkoj postaji. Klub je, između ostaloga, posjedovao bilijar, kuglanu, glasovir i vlastitu knjižnicu te je primao nekoliko novina. Da selo živi svojim uobičajenim gospodarsko-kulturnim životom kakvim je naučilo i živjeti unazad gotovo pola stoljeća nedugo prije početka Prvoga svjetskog rata, te s tim i na završetku jednoga povijesnog razdoblja na prostoru Slavonije i Srijema (1870. – 1914.), govori nam i lijepo sro  ena pozivnica za izuzetno događanje u selu Vrbanji koja glasi: „  astimo se pozvati Vaše gospodstvo s cij. obitelji, dne 15. veljače 1914. u 8 sati na večer u prostorije ‘Vida Mudrov  i  a’ na koncerat

hrv. pjevačkog tamb. društva 'Relković' iz Vinkovaca. Pristup imaju samo pozvani. Klub 'Sloga' Vrbanja. Koncert je održan uz 4 tamburaške izvedbe, zatim 4 izvedbe muškog pjevačkog zbora, te plesom poslije službenog dijela programa." (Ćosić – Bukvin 2015) Kao što smo do sada vidjeli, dotok velike količine novca u selo pridonio je godine 1911. i postojanju Povjereništva Matice hrvatske. Tako možemo u kalendaru *Strossmayer* iz navedene godine naći zabilježeno: „Vrbanja, Povjerenik; Kelek Stjepan, dekan i župnik. – Zakladnici: Bačoka Emil, tvorničar. Čitaonica Vrbanjska. Purić Adalbert, dr., odv. Perovođa, Delnice. Stelzer Franjo, ekonom. Škola Pučka, Soljani. Škola Pučka, Vrbanja. Poglavarstvo općinsko Soljani. Prinosioci; Blažević Gjuro, općinski bilježnik, Gašparac Antun, veleposjednik, Gregorić Franka, dimnjačarka, Krbavac Gjuro, dušebrižnik, Gunja, Kelek Stjepan, dekan i župnik, Lelis pl. Josip, magister farmacije, Nikoljačić Petar, ravnatelj štedione.” (*Strossmayer*, Koledar 1912)

Uslijed velikih novčanih transakcija koje su se događale u Vrbanji i okolicama oko poslovanja sa šumom dolazi i do osnivanja Vrbanjske štedionice d. d. Tako 1905. Petar Nikoljačić postaje njezinim ravnateljem, što ostaje sve do njezine propasti godine 1918. i saniranja 1922. godine. Da bi razumjeli kako je i u povodu čega je došlo do osnivanja „banke” u Vrbanji, autor je već prenio dio teksta iz sjećanja na selo koje je Nikoljačić sastavio 1956. godine, te je pisao o eksploataciji vrbanjskih i okolnih šuma u Spačvanskome bazenu s kraja 19. (i početka 20.) stoljeća, zatim o kiriji te novcima koji su se „okretali” oko tih poslova. U takvome gospodarskom i novčarskome okruženju osnovana je štedionica u Vrbanji. Nepoznati izvor bilježi: „Štedionica osnovana 17. XII. 1905. Predsjednik, Emil Bačoka, Ravnatelj, Petar Nikoljačić, Ravnateljstvo, Jakob Purić, dr. Antun Khun, Eduard pl. Lellis, Adam Dement i Franjo Stelzer. Nadzorni Odbor; Jean Jungfleisch, Josip Bačoka, Juraj Blažević i Ljudevit Hemperl. Knjigovođa, Emil Leib. Pristav. Franjo Schvel.” (Osobni arhiv IČB) U izvornome dokumentu naslovljenome s „Osnova” koji se odnosi na ustroj štedionice u Vrbanji, među nizom pravnih stavki stoji: „Vinkovačka eskomptna banka dioničarsko društvo u Vinkovcima pokrenula je zamisao da ustroji u društvu sa supotpisanim utemeljiteljima u Vrbanji novčani zavod.” Na tu je zamisao dovela okolnost što Vrbanja – mjesto sa živahnim trgovinom i gospodarstvom – do danas nema još sličnog zavoda nit ga ima u bližjoj okolini. Vinkovačka eskomptna banka dioničarsko društvo u Vinkovcima, zaključilo je stoga s potpisanim utemeljiteljima da ustroji: Vrbanjsku štedionicu dioničarsko društvo u Vrbanji, s dioničkom glavnicom od K. 60.000 (šezdeset tisuća

kruna) u 600 dionica po 100 K. (...) Potpisivanje se obavlja u Vinkovcima kod Vinkovačke eskomptne banke dioničarskog društva i u Vrbanji kod gospodina Antuna Gašparca, Petra Nikoljačića i Franje Stelzera, Drenovcima kod gospodina Pere Jakčina. U Vrbanji, dne. 26. studenog. 1905. Vinkovačka eskomptna banka dioničarsko društvo. Antun Gašparac, Josip Lelis, Franjo Schwel, Dr. Antun Kuhn, Josip Bačoka, Franjo Stelzer, Pero Jakčin, Petar Nikoljačić. Kako je tekla uplata dionica svjedoči nam uplata od godine 1906. dana 1. siječnja drugi dio od 100 K. (Kruna) s učešćem u dionici od 50. K. uplatom ostvario je Juraj Blažević u 'Vrbanjska štedionica Dioničarsko Društvo' (Osnova 1905). Da je banka/štediona dobro poslovala pokazatelj su i povremene pomoći koje su uplaćivane u razne dobrotvorne svrhe te tijekom ratnih godina i velike uplate za ratne zajmove, o čemu izvještava hrvatski te i mađarski tisak. Godine 1912., 24. travnja Nikoljačić počinje s gradnjom velebne kuće (koja je porušena 1976. godine) za koju kaže u svojeručnome pismu stavljenom u temelj iste, da će štedionica imati u istoj svoj stan, te navodi da je stara kuća pravljena 1830. godine (Osobni arhiv IČB). Upisujući velike ratne zajmove, po završetku I. sv. rata propala je 'Vrbanjska štedionica d. d.' u vlasništvu spomenute nekolicine dioničara s upraviteljem i dioničarem Nikoljačić-Bukvinim, koji je založio svoje kućne dukate i one svojih rođaka koji su se nalazili u štedionici. Nakon rata, u

Slika 6. Kolo ispred „fešteraje” (šumarije) u Vrbanji uz romsku svirku, 1909.

daljnjim teškim ekonomskim vremenima, pojedine zadruge koje su upisivale zajmove, propale su u gospodarskom i financijskom pogledu (Osobni arhiv IČB). Nakon rata je 'Vrbanjska Štediona dioničarsko društvo u likvidaciji' bila u tome stanju do kraja 1922. godine, provoditelj tog postupka bio je Franjo Švel, Juraj i Franjo Blažević (Osobni arhiv IČB).

Stanovništvo – obrtnici – šumari/fešteri

Residents – craftsmen – foresters

Onodobni gospodarski napredak sela Vrbanje nije bio samo uvjetovan sječom šume i njezinim izvozom, tj. trgovinom, nego i pratećim gospodarsko-trgovačkim poslovima te mnogim zanatlijama koji su boravili u mjestu, a dolazili su iz raznih dijelova Monarhije. Tako možemo vidjeti da je već 1885. u selu boravio trgovac, kako stoji na memorandumu njegova računa, „Paul Stelzer, Gemischte Warrenhandlung”, te iste 1885. i bačvar „Majstor Jozef Juretić”, a krajem stoljeća, 1893., i „Josef Šugar, Maschinistund Buchsenmacher”. Početkom novog stoljeća u selu se nalaze novi trgovci i obrtnici, kao „Josef Bačoka, Dämpfsage” 1903. (ujedno i vlasnik mlina), „Johan Dadik, Spenglermaister” (limar) 1904., zatim trgovac i majstor „Vilim Chajmović, Backerei Mehl- und Gemischtwarenhandlung” 1906., zatim „Armin Kraus, Filiale Bruder Frank” 1907. te „Franz Havranek Bau-Möbeltischler, Vrbanje, Slavonien” 1908.; osim Hajmovića i Krausa, još je bio jedan Židov – „Adam Nadelstumpf, Kleidermacher” 1908. te najbogatiji od nekoliko židovskih trgovaca „B. Grun, Gemischtwarengeschaft”, uz još nekolicinu manje važnih obrtnika i trgovaca do vremena Prvoga svjetskog rata (Osobni arhiv IČB). Na osnovi velikih količina kolajućeg novca (financijskih transakcija) i gospodarskih dostignuća selo se društveno izdiže iznad svoje okoline te se u Vrbanji tih zlatnih godina kirije i dukata (1873. – 1914.) osnivaju i izgrađuju mnoga društva, ustanove i gospodarski objekti, dok žene i djevojke prate pariško-bečke modne trendove. Uvid u opće stanje u zanatstvu i trgovini u selu Vrbanji prije Prvoga svjetskog rata i u jeku još uvijek trajuće eksploatacije šuma i svekolikog napretka i obrtanja golemoga kapitala u poslu oko šuma i pratećih djelatnosti u tom poslu daje nam „Popis obrtnih i tvorničkih poduzeća” iz 1909. godine, koji je sastavilo općinsko poglavarstvo u Vrbanji te koji je proslijeden „Kraljevskoj kotarskoj oblasti u Županji” te koji je potpisao općinski bilježnik Blažević 1. rujna 1909. U popisu se daje pregled 59 osoba koje se bave poslom navedenim u gornjem naslovu te jednoga društva, a to je Vrbanjska štedionica dioničko društvo. Iz

Slika 7. Lugari Državne šumarije u Vrbanji, 1905.

popisa je zamjetno da 59 osoba (imenom i prezimenom) „tjera” 71 posao iz kategorije poslova navedenih u naslovu (poneki od popisanih imaju dva ili tri obrta). Od svih navedenih obrtnika, trgovaca i ostalih poduzetnika samo je jedan od njih tvorničar – industrijalac, i to vlasnik paromlina Josip Bačoka s tri pomoćna radnika. Ostalih 58 osoba sa svojih 70 poslova ukupno je 14 šegрта, kalfi i pomoćnika, što čini ukupno 17 njih. Najveći broj pomoćnika imao je čarapar (štriker) Josip Horvat – imao je dva pomoćnika i dva naučnika. Obrtnici i trgovci s popisa bili su većinom stranci, i to njih 56, prema samo 3 domaća seljana, od tog broja bilo je 13 Nijemaca, 7 Židova i 20 Hrvata, a ostalih 14 osoba činili su Česi, Mađari itd. (Popis obrtnika 1909 Muzej Stjepan Gruber)

Da sve prođe u redu i uz poštivanje šumarskih zakona, brinuli su se nadlugari, lugari, šumarski procjenitelji i šumarski vježbenici imovnih i državnih šumarija, kojih je također bilo s raznih strana srednje Europe. Pojedini su i danas ostali u sjećanjima i prepričavanjima starijih seljana u Vrbanji te zapisani i u mnogim onodobnim šumarskim i ostalim dokumentima, tj. protokolima. Od domaćih Šokaca, koji su uglavnom bili bivše graničarske „šarže” crno-žute monarhije (dočasnici i časnici), to su: Adam Ćosić – Jerkov, Marijan Landekić – Bartolov, Stipa Ćosić – Tomin, Antun Nikoljačić – Bukvin, Alba

Purić – Matić, Marko Blažević i najčuveniji među njima – šumarski savjetnik u Vinkovcima Mato Medvedović. Bio je tu i određeni broj manje poznatih, koji sigurno nisu mogli dosta popiti ili su imali manji broj ljubavnih avantura, a nisu bili ni osobiti lovci te su „špotali” domaće Šokce kad bi ih uhvatili u nekoj šumskoj zabrani, pa oni nisu ni ostali „u sićanjima starosidilaca” (Popis obrtnika 1909 Muzej Stjepan Gruber).

Kirija/kirijaši i načini kirije

Skidding/haulers and skidding methods

Izuzev trgovaca šumom koji su stalno živjeli u Vrbanji i okolnim selima i onih koji su tu bili povremeno, zbog licitacije šuma, u poslovima oko šume nalazio se i veći broj šumarskih stručnjaka, tzv. „škribana”, procjenitelja, poslovođa i „kaparaša” (koji su pogađali poslove oko sječe ili izvoza) te onih koji su imali svoje male „partije” radnika iz svih zemalja K. und K. Monarhije. Tih je godina u poslu oko sječe i izrade šume bila i obitelj Rozman ili, kako su njezine pripadnike seljani zvali, Raužani, koji su došli u selo još 1839. godine. Punih sto godina, sve do 1938., imali su svoje „partije” radnika te su bili „kaparaši” koji su s trgovcima pogađali predviđeni rad u šumi za svoje ljude. Zatim je dugo postojala i radila poznata partija „Buhemer”, potom i najpoznatija od svih „partija” obitelj Redl, tj. Prisnaćevi. Od domaći Šokaca rušenjem šume i tesanjem dužice bavili su se Purić-Karlina. Partije su se sastojale od pet do deset ljudi (kazivač Marko Ćosić-Jakšin).

Glavni kirijaši u to „zlatno doba” za izvoz trupaca/klada iz spačvanskih šuma bili su Vrbanjci. Od Vrbanjaca to su bili, uz ostale, najčuveniji: Marko Ćosić – Andrić, Ilija Ćosić – Kovačev, Stipa Azapović – Lazin te članovi zadruge: Ćosić – Radovi, Kolarević – Kolarevi i Purić – Stankovi. Od onodobnih doseljenika to su bili vrsni kirijaši, doseljeni poduzetnici iz Like: Katalinić, Šolić i Bašić. Kirijašenjem se nisu bavile ove seoske boljestojeće zadruge: Nikoljačić – Bukvini, Begović – Begovi, Ćosić – Đurđević, Jurčević – Jurčević, Ćosić – Blaškovi (možda koji put, jer sam kod njih u štaglju vidio drveni kirijaški vint), Ćosić – Jerkovi (vjerojatno poneki put jer su imali drvenu vintu u šupi) i Landelić – Bartolovi te Dement – Pepini (koji su išli „na kiriju” kad nije bilo posla tijekom zimskih mjeseci). Veći dio Šokaca/starosjedilaca bavio se izvozom meternog drva, tj. fatova, na određeno skladište/lekštet (zbog nemogućnosti nabave „parizera ili poluparizera” te pratećeg potrebnog alata, tj. sprema, drvenih vintova, željeznih vintova, vagača, lanaca i dobre „partije”, tj. komotrata/

suradnika s dobrim konjima, za ozbiljan posao oko utovara i vožnje trupaca/klada (Osobni arhiv IĆB). Ovako se tih godina u selu govorilo:

„Dok lanac zvecka, zvecka i forinta,
Oranje varanje, kirija gotov novac.”

Adam Jurčević-Jurčev u svojim zabilježkama o selu Vrbanji piše: „... Otvarale su se velike trgovine, tako da je Vrbanja postala ekonomski centar tzv. Cvelferije. Francuzi nudili da provedu struju il asfaltiraju staze a da drže za uzvrat panjeve u 10 jutara bare Crivatovo. Bile su ondak 4 ciganske glazbe: Keke, Bane, Ljubaja i Pava Nikolić-Damin. Postojala su i dva društva za bečarluk i pijančevanje. U Novom kraju ‘Joce’ koje su predvodili Andra Ćosić, Šumarov i Lojza Purić, Đurin a u Starom kraju ‘Imovina’... No pokraj svega ipak je to donelo koristi narodu. Počeli više da rade, jedni se bavili tako kirijašenjem a drugi vozali trgovce i išli na siću šume i na pilane.” (Dnevnik Adam Jurčević) Za sve tadašnje veseljake bili oni kirijaši, vozari/kočijaši, kicoši ili pomodari s „mindušom” u lijevom uhu, kao čuveni Mija Đukić i Čuponja Čič Ilija Đermić, što je još uvijek nosio rep, tj. čupu, upotrebljavao se izraz „becali” (od njem. *bezahlen*, što znači platiti). Jer novca nije nedostajalo. Oni su pri hodu lagano zabacivali lijevu nogu oponašajući pariške kicoše (kazivač M. Ćosić-Jakšin). Petar Nikoljačić-Bukvin u svojim zapisima o Vrbanji godine 1956. navodi: „... Šuma se ‘rušila’ samo od listopada do ožujka i izvoz se

Slika 8. „Klada” zavidnih dimenzija na vlakama kirijaša iz zadruge Ćosić, Kovačević i njihove partije 1930-ih.

forsiro u zimu. Radi obično teški vremenski prilika i raskvašeni putova plaćane su visoke cine, tako da je pojedinac sa parom dobri konja zaslužio dnevno i po 200 kruna, a za te se novce moglo onda u Vrbanji kupiti 1 jutro zemlje. Sav izvoz trupaca, građe, taninskog i ogrjevnog drveta vršili su seljaci okolni sela, od čega je Vrbanja – opkolita šumom sa 3 strane, željezničkom prugom i kamenim putem – izvozila najveći dio. Novac je kolao. Šumski trgovci su u to vrime u Vrbanji ispili više šampanjca neg u Zagrebu. Videć visoku zaradu svi su se Vrbanjci – s neznatnim iznimkama – bacili na kiriju. Mnoštvo novca koji se teško al brzo zarađivo, isto se tako brzo i trošio – razbacivo. Žene i divojke odbacile si lipu narodnu nošnju i počele se oblačiti u štofove i svilu, a svaka je cura morala imati čim veću nisku dukata.” (rukopis, Petar Nikoljačić-Bukvin)

Kirijaši su svoj radni dan počinjali kod gostioničara Starčevića – izvadili bi sredinu iz žemlje, u koju su tad ulijevali rum, te bi vratili izvađenu sredinu i sve to pojeli u slast. To je bio svagdašnji kirijaški onovremeni doručak za većinu. Uspješan kirijaški dan i dobar posao nije mogao proći bez nailaska u neku od gostionica/birtija koje su se nalazile u većini na raskrižjima ulica. Kirijaški/furmanski konji naučeni na takva zastajkivanja s vremenom su se i sami zaustavljali ispred gostionica. Nedjeljna isplata obavljala se u gostionici Veliki bircuz, tj. kod Mudrovčića, gdje je tada bilo pravo seosko veselje uz cigansku svirku ove ili one „bande” sviračke. Prilikom isplate u gostionici se nalazio još jedan

Slika 9. Izvlačenje velike „klade” iz šume Varoš na dva parizera i šest pari konja.

soj ljudi koji su se držali u višem rangu nego kirijaši. To su bili kočijaši/vozari trgovaca i nakupaca šume. Kočijaši su većinom bili članovi bogatijih zadruga koje su imale po dva-tri para dobrih konja spremnih za vožnju šumom, a i za česte vožnje u Županju, Vinkovce ili Vukovar (ili, kako su stari rekli u to vrijeme, „Kovar”). Poznatiji od tih vozača bili su: Tunja Nikoljačić – Bukvin, Martin Marunović – Marunov i Pava Bradić, koji je za vožnju iz Vrbanje u strošinačku šumu i natrag dobivao za plaću mali dukat, tzv. petak. Gazde koji su kirijali i ujedno vozili trgovce bili su i Purić – Stankovi, a i većina bečara sklonih lakoj zaradi. Spomenuti su imali svoj stol/astal u birtiji i svaki svojeg trgovca ili poslovođu (škribana), koji ih je plaćao da u svakom trenutku budu spremni za pokret u bilo kojem smjeru. Često su po isplatu u birtiju dolazile i odvažnije žene iz neke od kirijaških kuća. (O tome vremenu u Vrbanji lijepo nam govori rečenica svećenika etnologa Josipa Lovrečića u njegovoj knjizi *Otok*: „Oдавде је злато кренуло у Крајину.”)

Govoreći o kiriji i kirijašima te kirijanju onodobnih ogromnih hrastovih trupaca koji su u pojedinim dijelovima vrbanjskih šuma postojali sve do 1960-ih godina, ne možemo ne zapitati se na koji su način trupci tovareni na kirijaška niska kola širokih kotača zvana „parizeri i poluparizeri”, u koja je za vuču uprezano po nekoliko pari konja. Konji su morali striktno slušati zapovijedi svojih kočijaša te poglavito onoga glavnog, koji je ravnao cijelom „spregom” i „sprežnicima”. Tako se znalo dogoditi da „parizer” s kladom/trupcem mora cestom skretati na desnu ili lijevu stranu, pa su tada prednja dva para konja još uvijek vukla/vozila polako naprijed, dok bi, zbog veličine i zahtjevnosti, tek treći par konja i ostali iz sprege skretali polako u određenom pravcu; tek bi tada spomenuta dva para u velikom luku skrenula i ponovno se uključila u vuču prekoračivši ponovno preko lanca koji je išao između konja, od prvog do zadnjeg para, koji su bili povezani vagirima na spomenutom lancu. Vintovi drveni i gvozdeni, tzv. „švapski”, i s vagirima zajedno sa svom ostalom opremom i konjskom rezervnom „ormom” voženi su na posebnim kolima. Vintovi su bili drveni i od brijestovih klada prosječenih kroz polu 20 – 30 cm gore i dolje s nesimetrično izbušenim rupama za klinove između kojih se postavljala „vagača” s komadom lanca i kukom na kraju za koju se kvaćio kirijaški teški lanac, koji je bio omotan oko klade, tj. panja. Manji su komadi klada tovareni jedan po jedan kraj na rastavljeni parizer, dok su veći trupci/klade s po dva ili četiri vinta bili motkama „podšprajcani”, i to sve polako i pod komandu, te bi parizer bio naguran ispod dok bi klada bila polako puštana. Kako gore, tako

Slika 10. Kirijaši iz Bošnjaka provoze kroz Vrbanju „kladu” natovarenu na tri parizera.

lagano na komandu i dolje na kola, koja su često puta morala biti i sparena zbog veličine klade, tj. zadnji „štel” jednih i onih drugih po kojima je „fašina” na koju je klada legla, išao je jedan uz drugi. Danas je to zaista nezamislivo i nama opasno, ali onda je bilo veoma unosno i isplativo, s time da se za dobro obavljen posao u jednom danu moglo kupiti jutro zemlje (kazivač F. Dement-Pepin). Sasvim je normalno da je veliki broj vrbanijskih kirijaša koji su taj posao obavljali s konjima stasao tek u vrijeme prestanka rada pilana (1910.), a nakon njih već se radio taj posao pomoću traktora (kazivač M. Ćosić-Jakšin). Donoseći pojedine tekstove posvećene trgovini šumom, a potom sječi i iskorištavanju šume, često se osvrćući i na prostor spačvansko-bosutskog međurječja, bečki list *Oesterreichische Forst-Zeitung* u jednom od svojih brojeva donosi, uz veliku reportažu o sječi šuma, i pojednostavnjeni opis kirijaških kola (*Holzwagen*), što se rijetko nalazi. U velikoj većini slučajeva, kad se spominjao gornji izraz, bila je riječ ili o pokretnim pilanama za trupce ili o prilagođenim željezničkim vagonima za prijevoz trupaca. Tako stoji da su drvena kola bila jedno od glavnih prijevoznih sredstava u to vrijeme. Isti list u svojem broju 230 iz 1887., u većoj reportaži o poslovima oko šume i izrade drvnih sortimenata, navodi: za posao je potrebno nekoliko ljudi; za utovar 4 čovjeka i 4 konja, za transport od utovara 2,5 km šumskom željeznicom 1 čovjek i 1 konj, za transport od 2,5

km šumskom željeznicom od stanice 2 čovjeka i 2 konja, za pretovar 5 ljudi. Za sve je potrebno uposliti 12 ljudi i 7 konja (*Oesterreichische Forst-Zeitung* 230/124/1887). Kao što je vidljivo, ovdje je opisan posao oko izvlačenja klada iz šume, ali ne na prostoru naših šuma, koje u to vrijeme nemaju željeznicu. Danas se tradicionalni način izvoza iz šume (kirije na kolima zvanim „parizeri”, a zimi „vlakama”), koji je nestao oko 1950-ih godina, vidi samo u posebnim prilikama, i to pri snimanju dokumentarnih zapisa o prošlim vremenima ili kad se prikaže na ponekoj smotri folklorne baštine.

Opisujući iskorištavanje šuma te uz to i kirijanje, tj. otpremu klada, *Šumarski list* iz 1939. donosi vjeran, ali relativno kratak opis navedenoga te stanja iz ranijeg vremena. Tako stoji da se posavske šume prostiru u šumskim upravama Morović, Jamena, Vrbanja, Otok i Županja, i to na površini od 33.061 ha u jednom kompleksu, koji ide od istoka prema zapadu u duljini oko 31 km. Za izvoz toga drvnog materijala iz spomenutih šuma najvažniji su željeznički centri Spačva, Vrbanja i Otok na istoku, a u zapadnome dijelu to su Morović i rijeka Sava za šume koje leže uz nju. Dalje stoji: „U istočnom dijelu šuma nalazi se rijeka Bosut s pritocima Spačva i Studva, koje su rijeke do izgradnje Savskog nasipa po Biđ-Bosutskoj vodnoj zadrugi bile plovne i u koje su plovili veliki državni šlepovi, te izvozili drveni materijal iz tih šuma. Izgradnjom nasipa sagrađena je na utoku Bosuta u Savu neplovna ustava te je ta rijeka za ulaz šlepova iz Save postala zatvorena. Na taj način najveći doprinosci za taj nasip i njegovo uzdržavanje lišeni su prirodnog jeftinog puta za izvoz drvnih produkata iz svojih šuma, te de samo djelomično mogu služiti vodom i moraju drveni materijal mjesto dalje Savom voziti na želj. stanicu Morović.” (*Šumarski list* 45/208/1939). Godine 1986. *Šumarski list* donosi opis rada u šumama: „Tehničko oblo drvo se privlačilo konjskom vučom a prostorno se izvozilo, sanjkalo, iznosilo tovarnim konjima (samaricama). Privlačenje su u pravilu obavljali privatnici, kirijaši, profesionalni ili privatnici van sezone poljoprivrednih radova. S takvog organizacionog stajališta ovaj način privlačenja je bio jednostavan.” (*Šumarski list* 7–8/51/1986)

Prestanak rada stranih pilana

The cessation of the operation of foreign sawmills

Potpuni prestanak rada francuske pilane društva Société... obznanjen je u rubrici „Vermischte Anzeigen” *Pester Lloyd*a od 11. kolovoza 1912., što u prijevodu znači: „Kompletna tvornička oprema i objekt na prodaju, bivše tvrtke Société d’ importation de Chéné u Vrbanji; sastoji se od 6 katastarskih jutara

zemlje (oko 34.000 m² sa na široko ograđenim objektima. Strojarnica (od cigle zidana), Velika skladišna zgrada – Hala (od masivnog drveta), 2 velike šupe (od masivnog drveta sa po 1.500 m²), velike kuće za urede – Kanzelarije, sa stanovima za službenike i 4 radničke kuće sa po 50 metara dužine podijeljene u 52 kompletno opremljena stana za obiteljsko stanovanje. U neposrednoj blizini je normalno-tračnička pruga i stanica Vrbanja. U tvorničku opremu spadaju Most-vaga za 25 tona nosivosti, kupalište za službenike i radnike te razne druge građevine u vrlo dobrom stanju.” (*Pester Lloyd* 31/189/1912) Tragajući za navedenim gospodinom, pronašao sam da je bio bankovni „mešetar” te je kao takav i napredovao u bankarskim poslovima. Nedugo nakon Prvoga svjetskog rata pronalazimo ga na mjestu generalnog direktora Filiale der Serbischen Bank u Budimpešti (*Die Börse* 22/1923). Između 1980. i 1985. godine u razgovoru s Antunom (Tunjom) Šarić, rođ. 1899., bratom mogega djeda/didaka Stjepana/Steve, saznao sam da je na samome kraju postojanja francuske pilane, tj. Société..., išao raditi u pilanu kao dječčić od deset godina. Na pitanje što je radio odgovorio je da je vezao dužice žicom u stožer te je svaki zasebno obilježavao (kazivač Antun Šarić).

Literatura

References

- Anon., 2010: Budapest Negyevi 68 / Kvartal Budimpešte 68. (leto 2010.) Žena i njena profesija II, Oprema iz povijesti mađarskog ženskog broja 1866. – 1895.
- Anon., 1986: Šumarski list, (7 – 8): 51.
- Anon., 1984: Agramer Zeitung, 19. prosinca 1894, 241: 7.
- Anon., 1939: Šumarski list, (4 – 5): 208.
- Anon., 1923: Die Börse, 15. ožujka 1923, str. 22.
- Anon., 1913: Pester Lloyd, Budapest, 25. prosinca 1913, str. 36.
- Anon., 1912: Pester Lloyd Dermischte Unzeigen, 11. kolovoza 1912., 189: 31.
- Anon., 1911: Oesterreichische Forst-Zeitung, 17. studenog 1911., 46: 423 – 426.
- Anon., 1911: Oesterreichische Forst-Zeitung, 1. rujna 1911., 35: 316.
- Anon., 1910: Neue Freie Presse, 12. listopada 1910., 16573: 15.
- Anon., 1903: Agramer Zeitung, 22. listopada 1903., 242: 10.
- Anon., 1903: Agramer Zeitung, 22. kolovoza 1903., 191: 19.
- Anon., 1902: Oesterreichische Forst-Zeitung, 24. siječnja 1902, 4: 6.
- Anon., 1901: Agramer Zeitung, 1. listopada 1901., 225: 10.
- Anon., 1900: Oesterreichische Forst-Zeitung, 28. prosinca 1900., 939: 418.
- Anon., 1899: Vinkovci i okolica – Vinkovce und Umgebung, str. 9.

- Anon., 1896: Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung, 9. listopada 1896., 719: 1.
- Anon., 1896: Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung, 18. rujna 1896., 3: 299.
- Anon., 1896: Šumarski list, 5: 195 i 196.
- Anon., 1896: Šumarski list, 4: 153.
- Anon., 1896: Šumarski list, 4: 131.
- Anon., 1896: Šumarski list, 2 – 3: 113.
- Anon., 1892: Oesterreichische Forst-Zeitung, 6. svibnja 1892., 19: 126.
- Anon., 1892: Pester Lloyd, Budapest, 29. listopada 1892., 259: 10.
- Anon., 1892: Wiener Zeitung, 28. travnja 1892., 98: 7.
- Anon., 1891: Oesterreichische Forst-Zeitung, 17. travnja 1891., 16: 97.
- Anon., 1890: Oesterreichische Forst-Zeitung, 5. rujna 1890., 36: 231.
- Anon., 1887: Oesterreichische Forst-Zeitung, 27. svibnja 1887., 230: 124.
- Arhiv OŠ Mara Švel, Gamiršek, Vrbanja: Opća pučka škola u Vrbanji, Izpitna izvješća 1890./91. – 1910./11.
- Arhiv Župe Presvetog Imena Marijina Vrbanja: Knjiga navještaja, 1898. – 1903.
- HR-DAVU, fond 28, Kotar Županja 1868. – 1941., dok. općinskih poglavarstava, Račinovaca, Drenovaca, Vrbanje.
- Izvještaj o stanju javne uprave u Županiji srijemskoj za upravne godine, 1886. – 1910., Vukovar, 1887. – 1915.
- Karaula, Ž., 2017: Prilog za poznavanje povijesti vlastelinske obitelji Tüköry de Algyest u Daruvaru tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća. Zbornik Janković, 2: 76 – 92.
- Krešić, M., 1897: Izvješće o Milenijskoj izložbi kraljevine Ugarske i kod te prigode sudjelujuće Bosne i Hercegovine te Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1896. Zagreb.
- Muzej Stjepan Gruber, Županja: Popis obrtnika i tvorničkih poduzeća od 31. kolovoza 1909.
- Osnova za utemeljenje Vrbanjske štedionice dioničkog društva u Vrbanji. U Vrbanji, dne 25. studenog 1905.
- Osobni arhiv Ivana Ćosić Bukvina (Osobni arhiv IČB).
- Rauš, Đ., 1973: O tvornici tanina u Županji. Županjski zbornik, 4: 6.
- Službeni glasnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1894., Zagreb.
- Strossmayer: Koledar za 1912., Matica Hrvatska, Zagreb.
- Vajda, Z., 1975: Iz povijesti šumarstva Slavonije do početka 20. stoljeća. Simpozij sto godina znanstvenog i organiziranog pristupa šumarstvu Jugoistočne Slavonije. Zagreb. Str. 162.
- Virč, Z., S. Prutki, 2014: Brodska imovna općina: zapisnici Zastupstva 1873. – 1888., zapisnici Gospodarstvenog odbora 1878. – 1886. Državni arhiv u Vukovaru, Vinkovci – Slavonski Brod, 1039 str.

Kazivači

Narrators

Marko Ćosić, Jakšin, 1907. – 1995.

Franjo Dement, Pepin, 1912. – 2007.

Antun (Tunja) Šarić, 1899. – 1987.

Rukopisi

Manuscripts

Adam (Aca) Jurčević, 1895. – 1971.

Petar Nikoljačić, Bukvin, 1887. – 1959.